

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Чернігівський колегіум”
імені Т.Г. Шевченка
Кафедра екології, географії та природокористування

О.Г. ПАРХОМЕНКО

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ КУРСОВИХ РОБІТ З ГЕОГРАФІЇ

Спеціальності 014 Середня освіта (Географія)

Чернігів – 2024

1. ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Наука – це область творчої дослідницької діяльності людини, спрямована на отримання нових знань про природу, суспільство та мислення. З одного боку наука – це процес утримання нових знань (пізнання), а з іншого – сума усіх здобутих знань.

Знання – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне відбиття дійсності у свідомості людини (у вигляді основних понять, наукових фактів, законів і закономірностей, принципів, ідей).

Наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність дослідника, спрямована на здобуття нових знань і їх упровадження в практику. Одним із наслідків наукової діяльності є *наукова робота*, як результат досліджень, зафіксований у вигляді певного носія наукової інформації (монографії, наукової статті, тез наукової доповіді, авторського свідоцтва або патенту тощо).

Наукова робота відрізняється від реферату наявністю *наукової проблеми* (не вирішеного в науці питання чи певного нового аспекту). Наукова проблема повинна відобразитися у назві наукової роботи.

Науково-дослідницька діяльність студентів передбачає оволодіння ними елементами організації і методики наукових досліджень як під час вивчення навчальних дисциплін і проходження практик (у формі рефератів, анотацій, виконання проблемних завдань до практичних робіт, вирішення дослідницьких завдань при проходженні польових і педагогічних практик), так і під час виконання власне науково-навчальних досліджень (курскових, дипломної роботи) під керівництвом наукового керівника.

Навчальний план підготовки бакалаврів спеціальності 014 Середня освіта (Географія) передбачає виконання студентами курсових робіт з «Географії ґрунтів з основами ґрунтознавства», «Загального землезнавства» (у II семестрі), з «Педагогіки», «Психології», «Методики навчання географії» у III семестрі).

Курсова робота обов'язкова для виконання студентами. Форма контролю за її виконанням – залік.

При виконанні курсової роботи студент одночасно виконує декілька завдань:

- поглиблення та розширення знань з певної вузької галузі географії;
- оволодіння методикою самостійних наукових досліджень;
- формування наукової культури написання тексту з викладенням результатів дослідження;
- засвоєння етичних норм використання джерел інформації і посилання на них;
- оволодіння правилами привселюдного захисту результатів наукового дослідження, коректного використання системи доказів у публічній дискусії;
- розвиток умінь і навичок безперервної фахової освіти.

Курсові роботи можуть бути двох видів:

1) *реферативного характеру*, коли студент використовує значний обсяг літературних джерел і критично осмислює результати наукових досліджень попередників (наукові факти, теорії, гіпотези, ідеї, методи, систему понять тощо) у відносно вузькій галузі географії, поглиблюючи знання, набуті під час вивчення теоретичних курсів;

2) *дослідницького характеру*, коли студент при виконанні курсової роботи проводить власні дослідження, самостійно застосовуючи набуті знання в нових умовах (при проведенні спостережень у природі; при обробці первинних джерел інформації – статистичних довідників, архівних і фондів джерел тощо).

Звичайно, курсові роботи другого виду вище оцінюються кафедрою при їх захисті студентами. Але й курсові роботи реферативного характеру часто бувають необхідні для різнобічного вивчення студентом за літературою певної наукової проблеми.

2. ВИБІР ТЕМИ ТА ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Курсова робота є обов'язковою формою індивідуальної роботи студентів I, II курсів. Виконання курсової роботи дає можливість студентові реалізувати себе в самостійному науковому пошуку, уточнити свої наукові інтереси.

Якщо студент не має стійких наукових інтересів, то на кожному курсі він має право змінювати тему курсової роботи, обираючи її з наведеного переліку:

Курс	Навчальні дисципліни, з яких виконується курсова робота
II курс	Географія ґрунтів. Загальне землезнавство.
III курс	Психологія, Педагогіка, Методика навчання географії

Етапи підготовки курсової роботи:

1) *Вибір теми курсового дослідження* (визначення не повністю вирішеної наукової проблеми чи її аспекту; об'єкта й предмета дослідження, його мети і завдань, складання попереднього плану майбутньої курсової роботи, ознайомлення з правилами її написання та оформлення).

2) *Опрацювання літератури й джерел*, необхідних для досягнення мети дослідження та уточнення плану курсової роботи.

3) *Написання «чорнового» варіанту курсової роботи* й подання його для перевірки науковим керівником.

4) *Редагування роботи, оформлення її «чистового» варіанту.*

5) *Підготовка до захисту і захист курсової роботи.*

Далі детальніше поговоримо про кожен із етапів підготовки курсової роботи.

Тема дослідження обирається з урахуванням кола проблем, у дослідженні яких зацікавлені як студент, так і його науковий керівник; актуальності наукової проблеми; наявності й доступності джерел інформації.

Найбільш бажано, щоб вибір теми курсової роботи дослідницького характеру був пов'язаний зі своєю місцевістю (селом, містом і їх найближчим оточенням). Допускається вибір теми повністю реферативного характеру (без самостійних польових досліджень, обробки первинних статистичних матеріалів, архівів і фондів організацій). У будь-якому випадку тема дослідження не повинна бути занадто широкою.

Назва курсової роботи повинна бути, по можливості, короткою і відповідати суті наукової проблеми. При необхідності, у дужках можна давати уточнюючі аспекти наукової проблеми. Наприклад: «Флювіальні морфоскульптури Чернігівського району (за матеріалами польових досліджень)».

Нагадуємо, що географічною є курсова робота, в якій аналізуються просторові й просторово-часові зв'язки між елементами територіальних

(географічних) систем – природних, соціальних, економічних чи інтегральних. Так, якщо об'єктом дослідження є ґрунти, то географічною ця робота буде лише тоді, коли автор проаналізує чинники ґрунтоутворення та їх вплив на поширення ґрунтового покриву певної території. Курсова робота з географії є немислимою без серії картографічних матеріалів, графіків, схем, таблиць – як засобів для аргументації висновків.

При складанні попереднього плану курсової роботи слід враховувати типові плани характеристик географічних об'єктів і явищ. Варто також проконсультуватися з науковим керівником як при складанні плану роботи, так і при формулюванні об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження. У процесі дослідження студент може корегувати план курсової роботи (у залежності від наявності літератури та інших джерел). Науковий керівник визначає графік консультацій з приводу виконання роботи за планом, окреслює коло джерел і вказує на місце їх знаходження; пізніше після подання студентом «чорнового» варіанту роботи вказує на помилки в ній (але не займається їх виправленням).

Обробка літератури й джерел, необхідних для виконання науково-дослідницької роботи, починається з опрацювання систематичних і алфавітних каталогів книг та статей, які є у бібліотеках, а також на сайтах в мережі Інтернет. Необхідно за зразком, поданим у *додатку В* даного посібника вести картки з даними про опрацьовані джерел і літератури (на листках цупкого паперу розміром 13×7,5 см, або в електронному вигляді). Із одного боку картки виконують повне бібліографічне описання книги чи статті (без жодних відхилень від правил), а з іншої сторони поміщають інформацію про їх місцезнаходження, час опрацювання, вказівки про виписки й цитування та іншу допоміжну інформацію. Картки систематизують по розділах і підрозділах, відповідно до плану роботи. Рекомендуємо вам також завести папки для систематизації по підрозділах виписок із книг, статей та інших джерел (паперові, або в електронному вигляді). Виписки на папері слід робити з одного боку аркуша, залишаючи поля і широкі інтервали. Якщо є можливість, то краще папки зберігати в електронному вигляді – як підбір файлів з Інтернет, рисунків, текстів (у вигляді фотокопій або розпізнаних) тощо. У такому вигляді їх легше опрацьовувати при написанні чорнового варіанту роботи.

Слід не забувати зберігати як у паперовому, так і в електронному вигляді повну інформацію про джерело (його повне бібліографічне описання, сторінки, з яких взятий текст тощо). Систематизація бібліографічних карток і виписок з джерел та літератури у подальшому значно полегшить роботу над текстом дослідження.

Ще одна порада: перед тим, як приступити до написання роботи з обраної вузької теми, слід ознайомитися з фундаментальними працями в даній галузі географії або міжгалузевих досліджень. Це необхідно для розуміння основних положень теорії та особливостей мови праць у певній галузі географії.

Перед *написанням курсової роботи* слід ознайомитися з вимогами до її обсягу і структури та правилами оформлення результатів дослідження.

Загальний обсяг тексту курсової роботи становить 25–30 сторінок, надрукованих відповідно до вимог оформлення тексту (*див. їх нижче*). У цей обсяг не враховуються: список джерел, додатки, ілюстрації, що займають повну сторінку.

Курсову роботу потрібно виконувати державною мовою.

Структурні частини роботи подають у наступній послідовності :

- титульний аркуш (*дивись додаток А*);
- зміст (*дивись додаток Б*);
- вступ;
- основна частина (*поділена на розділи, підрозділи, пункти, підпункти*);
- висновки;
- додатки (*при потребі*);
- список використаних джерел (*дивись додаток В*).

3. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ ВСТУПУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

У вступі автор розкриває сутність наукової проблеми, шляхи її вирішення, дає загальну характеристику проведеної роботи. Обсяг вступу становить 3–5 сторінок. У вступній частині курсової роботи повинно бути кілька обов'язкових складових частин, які виділяють у тексті курсивом:

Актуальність теми – це коротке обґрунтування необхідності й своєчасності проведеного дослідження, виконання якого зумовлено недостатньою висвітленню в науковій літературі даної проблеми чи її аспекту, а також необхідністю його виконання для вирішення певних практичних потреб суспільства. Автор повинен шляхом критичного аналізу наявної літератури з даної проблематики показати, який саме аспект проблеми недостатньо вирішений; окремим абзацом чітко сформулювати основну суть наукової чи практичної проблеми, яка буде вирішуватися в курсовій роботі.

Огляд виконаних раніше досліджень не означає простого переліку 10-15 джерел. Огляд повинен бути саме критичним аналізом (хто із попередників і в яких працях раніше розглядав цю проблему; на які аспекти звернув увагу, а на які – ні; з якими положеннями й висновками цих робіт можна погодитися, а з якими – ні). Після згадки автора чи праці у квадратних дужках слід роботи посилання на його номер у списку джерел. Наприклад: «Проблемою кліматичного районування території України займалися Б. П. Алісов [2], та М. І. Щербань [41] та інші».

Як правило, обґрунтування актуальності теми не займає більше 1–1,5 сторінки. Актуальність теми природничого дослідження, як правило, зводиться до недостатнього висвітлення в науковій літературі особливостей природи певної місцевості; необхідності розробки рекомендацій щодо охорони природи і раціонального природокористування.

Емоційно-естетичні аспекти при обґрунтуванні актуальності теми (поезія, вирази любові до рідного краю тощо) суперечать формальним ознакам науково-дослідницької роботи, їх слід уникати.

Мета курсової роботи – це те, чого прагне досягти студент при проведенні дослідження. Як правило, її формулюють одним реченням. У цьому формулюванні вказують наукову проблему, яка вирішується і шляхи її вирішення. Приклади формулювання мети дослідження: «Проаналізувати чинники формування та закономірності поширення природних та антропогенних ландшафтів території ... сільської ради»; «обґрунтувати доцільність виділення ... природного комплексу, як території з репрезентативними для Чернігівщини

природними ландшафтами» тощо. Мета дослідження знаходить відображення у назві курсової роботи.

Завдання курсової роботи – це складові частини дослідження (окремі кроки), виконання яких обумовлює досягнення поставленої мети. Зазвичай завдання формулюють у формі їх перерахування через дефіс (або цифровою нумерацією), із застосуванням слів і словосполучень: – усебічно вивчити ...; – проаналізувати ...; – виявити ...; – обґрунтувати ...; – розробити ...; – показати роль ... .

Як правило, кількість завдань відповідає кількості підрозділів дослідження; кожному завданню повинен відповідати певний висновок у кінці роботи.

Кожна наука має певний об'єкт і предмет дослідження.

Об'єкт дослідження – це предмет матеріального світу, явище, певні властивості, а також зв'язки між явищами та властивостями дійсності. Наша планета є об'єктом вивчення родини наук про Землю (сюди разом з географією входять геологія, біологія, геофізика, геохімія тощо). Упродовж розвитку науки уявлення вчених про об'єкт вивчення географії змінювалися. У першій половині ХХ ст. виникло вчення про географічну оболонку як основний загальний об'єкт вивчення географії. Об'єктами фізико-географічних досліджень є природні компоненти, фізико-географічні явища, природні комплекси певної території.

Предмет дослідження – це визначення найбільш значущих властивостей і зв'язків об'єкта, важливих для проведення даного дослідження. Предмет і об'єкт дослідження співвідносяться між собою як часткове і ціле (загальне). Виділяється саме та його частина властивостей об'єкта, на який спрямовується основна увага дослідника. Наприклад, якщо об'єктом дослідження є територія ... району ... області, то предметами досліджень можуть бути: закономірності територіальної організації його господарства; географічні аспекти екологічної мережі; особливості прояву чинників кліматоутворення тощо. Ще раз зазначимо, що предметом географічного дослідження завжди є просторові (територіальні) особливості розміщення природних чи суспільних явищ та об'єктів. Предмет дослідження відображається у формулюванні його мети і в назві курсової роботи.

Методи дослідження – це певна послідовність підходів і операцій, котрі необхідно виконати для досягнення поставленої мети. Методика – це сукупність методів і прийомів здійснення будь-якого дослідження. Перераховувати застосовані методи потрібно не відірвано від змісту роботи, а коротко зазначаючи, що саме досліджувалося тим чи іншим методом.

Слід зазначити, що виділяють загальнонаукові і конкретно-наукові методи дослідження. До загальнонаукових методів належать абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, системний, класифікації, експеримент.

У педагогічних дослідженнях застосовують методи спостереження, аналізу педагогічного досвіду, бесіди, тестування, педагогічного експерименту тощо.

Методи географічних (конкретно-наукових) досліджень дещо умовно поділяють на такі групи:

I. Методи збору первинної географічної інформації. Їх прикладами є:

- I.1. Польовий метод (географічних експедицій), у ході яких здійснюється опис природи територій або поглиблювалися знання про них.
- I.2. Сучасні методи детального вивчення природи у межах невеликих територій або на одному й тому ж місці (стаціонарні дослідження), із застосуванням

методів фізики, хімії, біології. Стаціонарно досліджують стан погоди на метеорологічних станціях; річковий стік на гідрологічних постах; ґрунти у межах певної ділянки поля.

I.3. Дистанційні методи (із застосуванням приладів-датчиків, авіаційної й космічної техніки), що дають змогу вивчати об'єкти і явища на відстані. Так, за допомогою даних, отриманих на основі вивчення космічних і авіаційних фотознімків, складаються топографічні карти, прогнози погоди тощо.

II. Методи обробки вже накопиченої наукою географічної інформації.

II.1. Метод географічного порівняння (наприклад, географічного положення окремих територій, природних зони, гірських природних країн тощо).

II.2. Метод наукового пояснення на основі знання законів природи (загальних - збереження, спрямованості процесів до рівноваги, періодичності їх протікання; конкретних - фізичних, хімічних і біологічних законів). Наприклад, загальний закон періодичності застосовують при поясненні закономірностей формування різних геологічних структур, рівнин і гір; закони фізики - при поясненні утворення невеликих форм рельєфу (зсувів, карстових порожнин, западин), циркуляції повітряних мас над територією України тощо.

II.3. Історичний метод. Його застосування зумовлене тим, що усі тіла й процеси виникають, з часом змінюються й припиняють своє існування (наприклад, змінюється клімат, форми земної поверхні, рослинний покрив).

II.4. Метод системного аналізу. Виділяють природні системи (наприклад, природні територіальні комплекси), розглядають їх складові частини (наприклад, природні компоненти), аналізують причинно-наслідкові зв'язки між ними. При фізико-географічних дослідженнях автор буде виявляти причинно-наслідкові зв'язки між природними компонентами (давати відповіді на питання: які причини формування клімату, ґрунтів; пояснювати взаємну залежність між ними: як залежить формування ґрунтів від складу гірських порід, рельєфу, рослинності, клімату тощо).

II.5. Метод моделювання. Географія вивчає дуже складні об'єкти-системи. Для розуміння їх суті найкраще складати моделі (наприклад, схеми й картосхеми). До моделювання належить і картографічний метод (створення карт і картосхем різних територій), математичні й комп'ютерні моделі.

II.6. Статистичний метод ґрунтується на математичній обробці різних статистичних матеріалів.

II.7. Соціологічний метод ґрунтується на результатах опитувань населення.

Перелічені методи часто застосовують у певному поєднанні.

У вступі також слід коротко зупинитися на *науковій новизні* дослідження (якщо вона є). Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше одержано ..., удосконалено ..., дістало подальший розвиток ...). Наукова новизна має теоретичний, методичний і регіональний аспекти. Саме регіональний (краєзнавчий) аспект найчастіше становить наукову новизну курсової роботи студента. Окремо автор зазначає світоглядне значення проведеного дослідження.

Якщо в роботі є *практичне значення*, то його теж слід підкреслити (як використовуються чи можуть використовуватися результати дослідження або

розроблені в ньому рекомендації). Дуже бажано підкріпити практичне значення дослідження довідками про впровадження, надрукованими на бланках організацій, куди результати дослідження були направлені для використання. Указується, на яких конференціях, зібраннях, нарадах були оприлюднені результати дослідження (якщо такі виступи автора були зроблені).

Необхідно звернути увагу на викладення *особистого внеску автора* у досягнення результатів дослідження. Слід підкреслити, що саме зроблено автором особисто, а що і в кого було запозичене. Запозичення – це нормальне явище для курсової роботи студента, якщо воно зроблено коректно (є посилання на опубліковані й неопубліковані джерела інформації, у тому числі – на звіти наукових організацій і сайти з мережі Інтернет). Прийнято виражати вдячність організаціям і окремим особам, які надали джерела інформації, що були необхідні дослідникам для досягнення мети.

У кінці вступної частини коротко обґрунтовують структуру курсової роботи (її поділ на розділи й підрозділи), указують назву й анують зміст розділів, називають загальний обсяг роботи, кількість ілюстрацій, таблиць, додатків, використаних джерел.

Вступ до курсової роботи, як правило, переписується 2–3 рази, оскільки в ході написання основної частини роботи чіткіше окреслюються її окремі аспекти, уточнюються мета, завдання, структурні частини роботи. Писати наукові праці ви зможете не відразу, а після отримання базових знань зі спеціальності і наполегливої роботи по шліфуванню власних підходів і стилю в науці.

Не другорядним результатом виконаної роботи є формування наукової культури написання тексту, коли запозичені й особисто здобуті знання автор своїми словами викладає на папері.

4. ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ РОБОТИ, РИСУНКІВ І ТАБЛИЦЬ

Остаточний варіант курсової роботи готують в електронному варіанті й друкують за допомогою принтера на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (210×297 мм). Текст друкують через півтора міжрядкові інтервали, з використанням шрифтів текстового редактора Word розміру 14 (як правило, Times New Roman), відступом для абзацу 1 см, вирівнюванням за шириною рамки, без включення автоматичних переносів. Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору (при написанні формул і для графічних рисунків використовують чорнила або пасту тільки чорного кольору).

Текст роботи слід друкувати, залишаючи поля таких розмірів: верхнє, нижнє – по 2 см, ліве – 3 см; праве – 1 см.

Текст роботи повинен бути вчитаним (не містити граматичних, орфографічних і друкарських помилок). Редагування тексту, узгодженого з науковим керівником за змістом, проводить сам автор.

Допускається виправлення не більше двох помилок на сторінці (шляхом підчищення або зафарбування білою фарбою), інакше її слід передрукувати.

Текст основної частини роботи поділяють на розділи й підрозділи (а за потребою – на пункти і підпункти).

Назви заголовків у змісті й тексті роботи повинні повністю співпадати. Заголовки основних структурних частин курсової роботи (ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ ..., ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ) у тексті друкують великими літерами, симетрично до центру сторінки (а в змісті — за зразком, *див. додаток Б*).

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої заголовної – великої), з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовків не ставлять (якщо заголовок складається з двох речень, то їх розділяють крапкою). Відстань між заголовками основних структурних частин роботи (ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ ..., ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ) та текстом повинна становити 3–4 інтервали. Заголовки пунктів у тексті роботи друкують маленькими літерами (крім першої заголовної) з абзацного відступу в розрядці у підбір до тексту, без відступів, з крапкою у кінці.

Усі заголовки в тексті роботи рекомендуємо виділяти напівжирним шрифтом.

Кожну велику структурну частину роботи (ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ ..., ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ) треба починати з нової сторінки. Підрозділи починають після 3–4 інтервалів пропуску на тій же сторінці – за логікою викладення тексту, після попереднього підрозділу.

Першою сторінкою курсової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації. На титульному аркуші та другій сторінці, на якій друкується зміст роботи, номер сторінки не ставлять. Усі інші аркуші роботи послідовно нумерують (номер ставиться у верхньому правому куті, без крапки у кінці).

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, рисунків, таблиць, формул, списку джерел здійснюють за допомогою арабських цифр, без знака №.

Звертаємо увагу на правила нумерації розділів, підрозділів, пунктів основної частини роботи. Їх нумерація у текстовій частині роботи повинна бути такою ж, як і в змісті роботи. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ». Після номера крапку не ставлять, а потім з нового рядка симетрично до країв сторінки (по центру) дають великими буквами назву розділу. Наприклад:

РОЗДІЛ 1

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧЕРНІГІВСЬКОГО РАЙОНУ

Підрозділи роботи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядку підрозділу, між якими ставлять крапку. У кінці номера підрозділу теж ставлять крапку, а потім у тому ж рядку дають заголовок підрозділу (слово «підрозділ» не пишуть). Наприклад:

1.1. Географічне положення

1.2. Геологічна будова і рельєф

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Наприклад:

1.1.2. Основні риси геологічної будови. (І далі – текст без абзацу).

Підпункти (їх виділяють не часто) нумерують за тими ж правилами, як пункти (**1.1.2.1.**). Пункти, а тим більше – підпункти у тексті можуть не мати заголовка. Наприклад: **1.1.2.** (І далі – текст без абзацу).

Таблиці та ілюстрації (карти, графіки, схеми, оригінали фотографій) в науково-дослідницькій роботі необхідно подавати безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих аркушах включають до загальної нумерації сторінок (ставлять номер у їх верхньому правому куті). Якщо розмір таблиці або ілюстрації більше формату А4, то їх слід розмістити в додатку. Ілюстрації і таблиці на окремому аркушеві слід розміщувати таким чином, щоб їх можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи. Нумерацію ілюстрацій і таблиць можна виділяти курсивом, а їх назви – напівжирним шрифтом (не курсивом).

Усі ілюстрації позначають словом «*Рис. ...*» і нумерують послідовно в межах кожного розділу (виняток становлять ілюстрації додатків, які нумеруються особливим чином). У «Вступі» ілюстрації не розміщують. Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації. Номер ілюстрації, її назва (при необхідності – пояснювальні підписи) розміщують безпосередньо під ілюстрацією, посередині відносно неї і країв аркуша (а якщо ілюстрація невелика – то поруч з нею). Наприклад:

*Рис. 1.1. Чернігівський район на адміністративній карті Чернігівської області
(що означає: перший рисунок першого розділу)*

Слід пам'ятати, що кожна ілюстрація повинна відповідати тексту роботи, а текст – відповідати ілюстрації. На ілюстрацію необхідно робити посилання у круглих дужках в кінці речення, у якому вона вперше згадується: (*рис. 1.1*), або використовувати зворот типу: «...як це показано на *рис. 1.1*».

Рисунки ілюструють найбільш важливі положення тексту роботи; вони не повинні бути випадковими, пов'язаними з другорядними деталями тексту. Наукова культура зобов'язує давати в кінці назви ілюстрації у квадратних дужках посилання на джерело, якщо дана ілюстрація є запозиченою: [14, с. 231]. На авторські ілюстрації посилання можна не давати (якщо вони раніше не були опубліковані). Нагадуємо, що креслення виконуються чорною тушшю або пастою, а фотографії повинні бути оригінальними (а не сканованими фотокопіями). Якщо в розділі є тільки одна ілюстрація або таблиця, то їх нумерують за загальними правилами.

Цифровий матеріал і порівняння, як правило, оформляють у вигляді таблиць. Таблиця подається після першого згадування про неї в тексті, так, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи, або з поворотом за стрілкою годинника.

Таблиці, як і рисунки, нумерують послідовно в межах кожного розділу (за винятком таблиць, поданих у додатках, які нумеруються особливим чином). Номер таблиці складається із номера розділу і порядкового номера таблиці. Їх друкують вище самої таблиці і вирівнюють по правому краю аркуша. Нижче номера, посередині відносно таблиці і країв аркуша жирним шрифтом (не курсивом) дають назву таблиці. Слово «*Таблиця*» і її назва починаються із великої літери.

**Зв'язок великих форм рельєфу і поширення корисних копалин
з тектонічними структурами**

Тектонічна структура	Великі форми рельєфу	Корисні копалини	
		рудні	нерудні

Заголовок кожної графи таблиці має бути по можливості коротким. Заголовки граф і строчок таблиці повинні починатися із великих літер, а підзаголовки – або з маленьких (якщо вони складають одне речення із заголовком), або з великих (якщо підзаголовки є самостійними реченнями). Висота рядків повинна бути не меншою 8 мм. Графу з порядковим номером рядків до таблиці не включають.

Якщо таблиця має велику кількість рядків, і виникає необхідність її перенесення на наступну сторінку, то назву розміщують тільки над першою частиною таблиці, а на сторінці, де вона продовжуються вище неї пишуть: «Продовж. табл. 2.4.» (ці слова також вирівнюють по правому краю аркуша).

Якщо таблиця є запозиченою, то в квадратних дужках після її назви ставлять номер джерела, з якого вона запозичена і сторінки: [15, с. 132]. На таблицю обов'язкове посилання у круглих дужках у кінці того речення, в якому вона вперше згадується: (табл. 2.4), або використовувати зворот типу: «...як це відображено в табл. 2.4». У повторних посиланнях на ілюстрації і таблиці треба скорочено вказувати слово «дивись», наприклад, (див. табл. 2.4).

5. ПОРАДИ ЩОДО НАПИСАННЯ ТЕКСТУ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ РОБОТИ

Спочатку виконують «чорновий» варіант основної частини курсової роботи, відповідно до попереднього плану. Його написання починають із упорядкування і перегляду бібліографічних карток і виписок. У залежності від наявного матеріалу, коректують план роботи. Далі послідовно пишуть тексти розділів і підрозділів.

Часто перший розділ роботи починається із викладення основних теоретичних положень дослідження (теорій, гіпотез, концепцій, провідних ідей, методики дослідження тощо), характеристики основних етапів розвитку наукової думки за викладеною проблемою, розкриття методів, що застосовувалися при дослідженні.

Кожен розділ висвітлює самостійне завдання роботи, а підрозділ – окремі складові цього завдання. У кінці кожного розділу бажано сформулювати висновки зі стислим (на абзац) викладенням результатів дослідження.

Звернемо вашу увагу на правила цитування та посилання на використані джерела в «чорновому» і кінцевому варіантах курсової роботи.

При написанні «чорнового» варіанту основного тексту роботи радимо після посилань або цитат у квадратних дужках писати [прізвище автора або назву роботи та рік її видання; при цитуванні – сторінки з якої взята цитата]. В остаточному варіанті виконаної роботи замість цих даних вказують цифру, під якою використана праця подається у списку джерел (наприклад [15], а якщо йдеться про посилання на ряд праць, то [15, 22, 45]). При прямому цитуванні, запозиченні рисунків, формул, таблиць після номера джерела вказується і точна

сторінка, з якої взяте запозичення: [15, с. 132]. У випадку прямого цитування, текст цитати без скорочень і будь-яких змін починається і закінчується лапками «...» і вказівкою на сторінку і номер джерела [ ] після цитати.

Цитати в роботі не повинні траплятися занадто часто.

Слід намагатися викласти думки інших авторів своїми словами. При непрямому цитуванні чи згадці роботи або її автора сторінки не вказують, а записують у квадратних дужках тільки номер джерела. При цьому потрібно бути гранично точним у викладенні думок автора цитованої праці, коректним щодо оцінювання результатів досліджень попередників.

Існують певні традиції у писемній науковій мові (як загальні, так і прийняті в географічній науці). Ви збагнете їх, уважно вчитуючись не тільки у зміст джерел, але й звертаючи увагу на стиль і етикет писемної наукової мови.

Найхарактернішою ознакою писемної наукової мови є формально-логічний спосіб викладення матеріалу. Емоційні мовні елементи в наукових роботах застосовувати не прийнято. Як не прийнято висловлювати різкі судження щодо наукових позицій інших осіб. Якщо в тексті згадуються персоналії, то їх ініціали ставляться перед прізвищем (наприклад: І. П. Сидоренко).

Викладення матеріалу слід вести переважно від третьої особи («на нашу думку...», «ми вважаємо ...», «автор вважає за доцільне ...», «звернімо увагу на ...», «перейдемо до розгляду ...», «усе зазначене вище дає підставу зробити висновок про ...»). Речення повинні бути короткими але логічно завершеними. Складнопідрядних речень слід уникати. У межах кожного абзацу одне речення повинно витікати із попереднього і бути логічно пов'язаним із наступним.

У тексті застосовують тільки загальноновизнані скорочення (г, кг, т, м² тощо).

«Чорновий» варіант роботи не прийнято подавати науковому керівникові не вчитаним або неохайно написаним від руки (за згодою керівника, можна подавати йому попередній варіант роботи в електронному вигляді).

Як правило, виконаний «чорновий» варіант курсової роботи має більший за рекомендований обсяг. Не треба боятися скорочувати написане, ще раз переосмислюючи зміст роботи – від цього її текст тільки виграє.

Після перевірки науковим керівником «чорнового» варіанту основної частини роботи студент вдруге переписує «Вступ» та пише «Висновки» курсової роботи.

6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАПИСАННЯ ВИСНОВКІВ РОБОТИ

Висновки у кінці курсової роботи – її обов'язкова структурна частина, в якій даються відповіді на проблеми і завдання, поставлені у «Вступі». Висновки – це не коротка анотація роботи. Це її найважливіші положення, достовірність яких авторові потрібно буде захистити. Тому вони повинні бути повністю аргументованими і доведеними. На початку висновків повинно бути резюме про сучасний стан вирішення проблеми, над якою працював дослідник. Потім автор розкриває методи вирішення поставленої у роботі проблеми. Кожному сформульованому у «Вступі» завданню повинен відповідати чіткий висновок, який ґрунтується на результатах самостійного дослідження автора. Тому іноді кожен висновок виділяють так, як завдання у вступній частині роботи (дефісом,

цифровою нумерацією). При цьому положення, викладені у «Вступі» не повторюються у «Висновках».

Крім відповідей на завдання у «Висновках» вміщують основні практичні результати, одержані в роботі, формулюють рекомендації щодо їх використання.

Отже вступ і висновки – дуже відповідальні структурні частини дослідження, які слід узгоджувати між собою наприкінці виконання роботи.

7. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ

Додатки – не обов’язкова структурна частина курсової роботи. Якщо цього не потребує логіка її виконання, додатків може і не бути.

У додатки виносять значні за об’ємом матеріали, а також допоміжні ілюстрації і таблиці, які переобтяжують деталями основний текст роботи, але є додатковими аргументами щодо вирішення проблеми дослідження. Це можуть бути копії документів, таблиці допоміжних цифрових даних, допоміжні ілюстрації. Додатки часто подають як наслідок того, що обсяг уже виконаної курсової роботи більший за рекомендований і його слід дещо скоротити.

Додатки оформляють як продовження курсової роботи, зразу після висновків. Сторінки, на яких розміщені додатки, продовжують нумерувати послідовно, згідно до загальних вимог. Самі додатки теж нумерують. Послідовність нумерації додатків зумовлена черговістю появи посилань на них в основному тексті роботи. Кожен додаток починають із нової сторінки. Угорі сторінки посередині рядка друкується слово «Додаток ...» і за ним – велика літера українського алфавіту (А, Б, В, Г) що позначає послідовність додатків. Деякі літери (Г, Є, І, Ї, Й, Ч, Ь) для нумерації додатків не використовують.

Нижче номера додатку подається його заголовок, надрукований малими літерами, з великої заголовної, симетрично до тексту сторінки. Якщо додаток містить кілька ілюстрацій або таблиць, то їх нумерація здійснюється у межах кожного додатку. Підписи до рисунків і таблиць роблять за тими ж правилами, що й в основному тексті, але їх нумерація виконується інакше: для рисунків – *рис. Д.1; рис. Д.2* і т.д.; для таблиць – *таблиця Д.1; таблиця Д.2* і т.д. Приклади:

Додаток А Фотографії режимів Світового океану

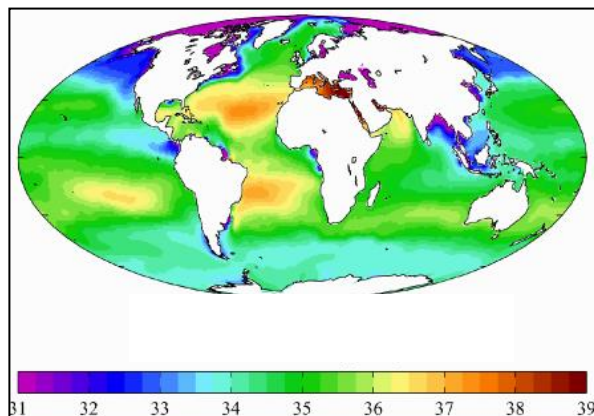

Рис. Д.1. Середня солоність поверхневих вод океану, ‰

Додаток Б
Класифікація та характеристика осадових гірських порід

Таблиця Д.1

Осадові гірські породи

Типи осадових порід	Хімічний склад	Мінеральний склад	Структура, текстура

8. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

За основу беруться вимоги до оформлення джерел відповідно до ДСТУ 2015. Існує кілька основних способів складання списку використаних джерел. Найпоширеніші з них:

1) в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків (для виконання курсових робіт ми рекомендуємо саме цей спосіб);

2) у порядку черговості появи посилань у тексті (цей спосіб рекомендований для написання дисертацій).

Список використаних джерел наводиться після висновків (а якщо є додатки – то після додатків). Правила оформлення джерел подаються у *додатку В*.

Неточне оформлення списку використаних джерел – одна з помилок, яка часто трапляється в курсових роботах. Тому при опрацюванні джерел (особливо – фондових і з мережі Інтернет) намагайтеся занотовувати на картки їх повне бібліографічне описання. При складанні списку використаних джерел слід подавати всю інформацію, яка є у бібліографічному описі безпосередньо в друкованому творі, або так, як записано в бібліографічних картках каталогів, мовою оригіналу цього твору.

До списку джерел включають тільки ті з них, на які є посилання в тексті курсової роботи. Кожний бібліографічний запис починається з нового рядка.

Остаточний список використаних джерел складають перед написанням «чистового» варіанта науково-дослідницької роботи.

Якщо обраний перший спосіб складання списку, то за допомогою функції «сортування» в меню «таблиця» комп'ютера спочатку сортують в алфавітному порядку усі джерела, виконані східнослов'янськими мовами (українською, російською, білоруською), потім – іноземними мовами. Увесь складений таким чином список нумерують послідовно – від номера 1 – до останнього номера в списку джерел.

9. ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ КУРСОВОЇ (КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ) РОБОТИ

Курсова робота попередньо оцінюється в балах науковим керівником в аргументованому відзиві (у вигляді таблиці та коментарів до неї).

Критерії оцінювання курсової роботи

<i>Критерій</i>	<i>Рівень</i>	<i>Бали</i>	<i>Оцінка викладача</i>
Загальна оцінка рівня складності й науковості виконаної роботи (виходячи з її структури, постановки мети і завдань, системності; повноти виконання мети і завдань роботи)	відмінний	27-30	
	добрий	18-26	
	задовільний	10-17	
Наявність усіх елементів «Вступу» і правильність їх формулювання		10	
Наукова культура і грамотність написання тексту		5	
Відповідність висновків правилам їх оформлення		5	
Рівень використаної джерельної бази, повнота її використання		5	
Рівень засвоєння етичних норм використання джерел інформації і посилання на них в основній частині роботи		5	
Оцінка якості й доцільності системи ілюстративних матеріалів, таблиць (у т.ч. ілюстрацій і таблиць в додатках)		5	
Правильність оформлення таблиць, рисунків, додатків		5	
Правильність оформлення списку джерел		10	
Самостійність у плануванні роботи й виконанні її завдань		5	
Дотримання графіка виконання роботи, встановленого науковим керівником		5	
Лаконічність (дотримання вимог за обсягом; доцільність у пропорціях окремих частин роботи; чи багато в роботі необов'язкового, другорядного матеріалу)		5	
Культура оформлення роботи (дотримання вимог до оформлення, акуратність)		5	
Р а з о м		100	

Для отримання позитивної оцінки за курсову роботу студенту необхідно набрати 60 балів і більше. Оцінка «відмінно» (А) виставляється за курсову роботу, якщо студент набрав 90 балів і більше; «добре» — від 75 до 89 балів (В = 83–89; С = 75–82); «задовільно» — від 60 до 74 балів (D = 68–74; E = 60–73 бали).

Додаток А
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОГО АРКУША

Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка
Кафедра екології, географії та природокористування

КУРСОВА РОБОТА

з _____
(назва дисципліни)

на тему: _____
_____

Студента (ки) _____ курсу _____ групи
спеціальності _____

Керівник _____

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

м. Чернігів – 2024 рік

Додаток Б
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

З м і с т

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	5
1.1. Види геоморфологічних досліджень	5
1.2. Методи польових досліджень	7
1.3. Фіксація результатів польових спостережень.....	9
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНИЙ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ	13
2.1. Морфологічний аналіз рельєфу.....	13
2.2. Структурно-геоморфологічний аналіз... ..	18
2.3. Морфолітогенетичний аналіз.....	21
2.4. Визначення сучасної динаміки рельєфу.....	23
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ГЕНЕТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ РЕЛЬЄФУ	24
3.1. Вивчення флювіального, гравітаційного, еолового рельєфу.....	26
3.2. Дослідження вулканічного рельєфу.....	28
3.3. Вивчення рельєфу морських берегів.....	30
ВИСНОВКИ	31
ДОДАТКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

**ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ
(відповідно до ДСТУ 2015)**

Книга одного автора

1. Іванова В. Д. Технологія виробництва продуктів бджільництва : курс лекцій. Миколаїв : МДАУ, 2009. 245 с.
2. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні поради. 2-ге вид., стер. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
3. Браун Д. Код да Вінчі. Харків : КСД, 2006. 478 с.
4. Пономарьов А. П. Українська етнографія : курс лекцій. Київ : Либідь, 1994. 315 с.
5. Прищенко С. В. Кольорознавство : навч. посіб. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Кондор, 2018. 436 с.
6. Parker J. Principles of scientific research. 7th ed. London : Editorial, 2017. 301 p.

Книга двох або трьох авторів

1. Боярин М. В., Нетробчук І. М. Основи гідроекології: теорія й практика : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 365 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
3. Марисова І. В., Кедров Б. Ю. Систематика хордових тварин. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. 132 с.
4. Артеменко А. П., Бобловський О. Ю. Від глобалізації до індивідуалізації: топологія міжкультурної взаємодії: монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2014. 215 с.
5. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2008. 336 с.
6. Коваленко А. Д., Герасимчук О. П., Данилюк А. С. Міжнародне кредитування. 2-ге вид. Київ : Наука, 2018. 155 с.
7. Wilson D., Lister P., Andrews A. Modern surgery. Manchester : MAN, 2011. 240 p.

Стаття (публікація) в періодичному виданні

Стаття в журналі

1. Зайцева О. М. Варіантність у родовій категоризації іменників: (на матеріалі мовлення сучас. укр. телебачення). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2018. Т. 21, № 1. С. 121–130.
2. Кольцова Я. І., Нікітін С. В. Одержання пористих склокристалічних матеріалів з використанням паливного шлаку. *Питання хімії та хімічної технології*. 2020. № 1. С. 33–38. DOI: 10.32434/0321-4095-2020-128-1-33-38 (дата звернення: 11.06.2020).
3. Капируля М. Ядерний тероризм в сучасній міжнародній системі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2008. Вип. 73, ч. 2. С. 66–68.
4. Chua N. Y., Lundbye J. Endovascular catheter as a rewarming method for accidental hypothermia. *Therapeutic hypothermia and temperature management*. 2012. Vol. 2, no. 2. P. 89–91. URL: <https://doi.org/10.1089/ther.2012.0001> (date of access: 06.05.2020).

Електронний ресурс

Сайт

1. «Файлу» чи файла»: який родовий відмінок слова «файл»? *Kyiv Dictionary*. URL: <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/failu-faila/> (дата звернення: 20.05.2020).
2. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют на дату 11.06.2020. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=11.06.2020&period=daily> (дата звернення: 11.06.2020).
3. Приймак Д. М., Томіленко О. В., Ковальчук З. Ю. «Підодіяльник»: як правильно сказати українською? *Kyiv Dictionary*. URL: <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/how-to-say/pidodiialnyk/> (дата звернення: 09.06.2020).
4. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/> (дата звернення: 05.11.2019).
5. APA Style Introduction. *Purdue University*. URL: https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html (date of access: 09.06.2020).

Автореферат дисертації

1. Скарга О. О. Транснаціоналізація туристичних послуг в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02. Маріуполь, 2019. 22 с.
2. Єрґієва К. І. Фортепіанна гра як жанрово-комунікативний та інтерпретативно-стильовий феномен : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Одеса, 2019. 17 с.
3. Заяць А. Є. Міське суспільство Волині XVI – першої половини XVII ст. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Львів, 2019. 39 с.

Матеріали конференції

Тези доповіді

1. Святецька А. В. Діалектизми у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» : семантико-стилістичний аспект. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 19–20 жовт. 2018 р. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2018. С. 19–23.
2. Киридон А., Троян С. М. Грушевський і основні етапи українського державотворення. *Міжнародна наукова конференція до 150-річчя М. С. Грушевського* : тези доп., 17 верес. 2016 р., Острог / редкол.: Винар Л.-Р. та ін. Острог, 2016. С. 44–47.
3. Івченко В. О. Проблема правового регулювання імпічменту в Україні. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності* : тези доп. учасників XXV Наук.-практ. конф. курсантів та студентів, м. Харків, 17 трав. 2018 р. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 35–36.